

VII

KUR'ÂN ve SÜNNETTE HAYAT HAKKI ve ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ

Prof. Dr. Sadık KILIÇ*

Muhterem dinleyenler,

Tebliğimi sunmaya başlarken, hepinizi saygıyla selamlıyor, hayırlı günler diliyorum!

"Kur'ân ve Sünnette Hayat Hakkı ve Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı tebliğim, başlıca üç kısımdan oluşmaktadır: A-Kur'ân ve sünnette Hayat hakkı; B- Özel Hayatın Gizliliği ve nihayet C- Uluslararası Metinler, Sözleşmeler ve T.C. Anayasasında Hayat Hakkı ve Özel Hayatın Gizliliği...

Tebliğimizde önce, insanın ontolojik olarak anlam ve mahiyetini temellendirecek, buna dayalı olarak Kur'ân ve Sünnette, insan hayatına yüklenilmiş değer, bu bağlamda mevcut olan emir ve yasakları gözden geçirecek; müteakiben, özel hayatın saygınlığı ve dokunulmazlığı üzerinde duracağız... Ve nihayet, Ulusal ve Uluslararası Hukukî metinler üzerinden, konunun hukukî boyutlarına bir nebze olsun değinmeye çalışacağız.

İnsan, evrenlerin taç varlığı...

İnsan; ilahî vücûd ve ilmin, ilahî kudret ve yaratışın kendisi sayesinde bilinir ve anlamlı olabildiği; gizli sonsuz hazinenin kendisi vasıtasıyla açılım kazanıp varlığını ifşa ettiği büyük 'kozmetik kristal'... Öylesine kilit bir noktada durmaktadır ki insan, onsuз bütün 'mânâ

* Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi.

âlemleri' sisler ve karanlıklar içinde kalacağı gibi, yine onsuz bütün '*mahsûsât âlemi'* de, kendi bilinmezliği içinde gömülü kalacak!... Aşkınılık realitesi de dâhil, her şeyi varlık şemasına kodlayan, önce onun var oluşundan, sonra da varoluşsal bir merteye içindeki anlamından söz eden, işte bu insan... Varlık şemasında yerine başka hiçbir şeyin konulamayacağı bir '*Yakût-ı Ahmer'*... '*Yek sengine mülkü Acemler feda olası Âsitâne'* gibi, tek bir hücre sine dünyalar feda edilesi varlık: insan...

A- Kur'ân ve Sünnette Hayat Hakkı**

İnsan, ilahî özel işçilikle var edilmiş bir değer... Doğrudan Allah tarafından, "*Kendi elleriyle yaratılmış...*";¹ fizikî ve ruhî bakımdan, son suza yakın bir mükemmellikte oranlı ve dengeli kılındıktan sonra (*halk, tesviye, takvîm, ta'dîl*),² mayasına, ona 'özgün mahiyet'ini (*ipseité humaine*) verecek olan '*Îlâhî olana ait bir cevher'* ve mânâ rüzgârı mezc edilmiştir; bu aslî ve ayırt edici unsur sebebiyle de, Yüce Yaratıcı tarafından, yaratılış sahnelerinin başlangıcında ruhanî varlıklardan,³ ona saygı göstermeleri emredilmişti!

Hatta, hem İslâm geleneğinde, hem de Hıristiyan geleneğinde, bu niteliksel benzeşme sebebiyle olsa gerek, "*Allah'ın, insanı Kendi sûretinde yarattığı'*" şeklinde bir anlayış yer almaktadır; doğruluğunun kabul edilmesi halinde burada, her türlü antropomorfizm anlayışının ötesinde, bilhassa '*hürriyet tecrübesi ve yaratım vasfı'* sebebiyle, Tanrısal bir duruşa sahip olmaya en yakın ve en layık varlık olmaya tek namzedin insan olduğu hususu vurgulanır⁴.

İnsanı yekûn varoluşun dili ve kendisi eliyle açılmaları vücut bulduğu kritik odak olarak yücelten Heidegger de, "*İnsan'*

** Tebliğin bu bölümünde, "Varlığının Her Evresinde İnsanı Hayatta Tutmak" (Sadık Kılıç, Seferler Arefesindeyim Hep, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, ss. 148) başlıklı makaleden de yararlanılmıştır.

¹ es-Sad, 38/75.

² el-Hicr, 15/29; el-Kehf, 18/38; es-Secde, 32/9; es-Sad, 38/72; el-İnfitar, 82/72 vd.

³ el-Bakara, 2/34.

⁴ "*Allah Adem'i, Kendi sûretinde yarattı'* (Buhârî); "*Tanrı insanı kendi suretinde yarattı'* (et-Tekvin, 1/27). Bu konuda bkz. C. Spicq, O.P., Dieu et l'Homme Selon le Nouveau Testament, Ed. Du Cerf, Paris-1961, ss. 179-213, "l'homme image de Dieu".

ortadan kalkar kalkmaz, dünya da ortadan kalkar" diye haykırır ve 'dünya dili'nin üstünde bulunan Mutlak Varlık karşısında ikinci özgür zat olan insanı silikleştirmez, tersine, insan olmaksızın hiçbir değerden söz edilemeyeceğinin altını çizer... Bu açıdan bakıldığında, şu yargı, üzerinde düşünmeye değer görülmektedir: "*İnsan, bir mikro-teos olarak, Tanrı'ya bir giriştir*" (Scheler). Ya da, denilebilir ki, Küllî Varlık'ın bilinebilirliğindeki 'olmazsa olmaz' konumunu ifade anlamında, "*Kendini bilen, Rabbini bilir!...*", yani "*İnsanı bilen...*".

İnsanın değerini, geleneğin, Abdullah b. Ömer'e nispet ettiği şu söz de çok güzel gösterir. Kaynaklarda yer aldığına göre bir gün İbn Ömer Ka'be'ye düşünceli bir şekilde bakar ve hemen şöyle fısıldar: "*Ey Ka'be, ne kadar büyüksün ve ne kadar da saygımsın!... Ne var ki, bir mü'min Allah katında senden çok daha büyük ve kıymetlidir!...*"⁵. Ve, mü'min olmaya namzet her insan...

İşte Yüce Kur'ân, kemiyetler üstü bir değer taşıdığı için bir insana verilecek zararı, bütün insanlara yöneltilmiş negatif bir girişim olarak nitelemiş; bunu bir varoluş ilkesi haline getirirken de '*salt insan*'ı ölçüt almış; ırk, renk, coğrafya, kültür, dil, vb., görelî ve ilintisel durumları bir kenara bırakmıştır. İşte Aşkın Kudret'in beyânı: "*Kim bir kişiyi, [canına kıydığı] bir kişiye karşılık yahut yeryüzünde bir fesat sebebiyle olmaksızın öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir adamın hayatını kurtarırsa, sanki bütün insanlara hayat sunmuş gibi olur*"⁶. İnsanın, yaratılış panoramasındaki ve evrenin düzenindeki bu merkezî önemi sebebiyle, '*nefsin korunması*', '*ef'âl-i mükellefîn*' arasında ilk sırada tutulmuştur. Değer ve yerleşik teamüllerin kriz içinde boğulduğu, karmaşa ve değerler boşluğunun yaşandığı savaş hallerinde dahi, 'insanı' himaye için pek çok hukukî kural getirilmiş; savaş dışındaki insan unsuruna zarar verilmesi, beşerî vicdan tarafından mahkûm edilen bir insanlık suçu olarak yerini almıştır.

Paha biçilmez değerdeki insan canını korumak için de, ilahî pasajlarda, pek çok hüküm getirilmiştir: "*Birbirinizi öldürmeyin! Allah size pek merhametlidir*"⁷... Ve yine, gerek deontolojik hukuk, gerekse

⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid ve arkadaşları, 1. bsk., Kahire, 1421/2000, XIII/162.

⁶ el-Mâide, 5/32.

⁷ en-Nisâ 4/29.

mer'î hukuk ve yasalar açısından itirazsız kabul görececek 'hak' bir gerekçe olmaksızın cana kıymayı sarahaten reddeden şu ayet: "*Hak bir gerekçe olmaksızın, Allah'ın saygın ve dokunulmaz kıldığı cana kıymayın!*"⁸ Kaynaklarda yer aldığına göre, bir şefkat ve rahmet nebîsi olarak nitelenen Hz. Peygamber'in bu konuda son derece dikkat çekici tavsiyeleri olmuştur. Yasa uygulayıcılarına, hukuk içinde kalmak koşuluyla, hafifletici gerekçeler araştırmalarını salık veren, "*Hadleri, bir takım hafifletici sebeplerle (eş-şubuhât) savuşturunuz*" açıklaması yanında, şu öğüt, evrensel hukukî bir postulat olarak alınmaya değer gibidir: "*Hâkimin yanılarak affetmesi, yanılarak ceza vermesinden daha hayırlıdır!*"⁹.

Bütün bunların bir göstergesi olarak Kur'ân'da, geçmiş dinî geleneklerde de olduğu gibi¹⁰, -ister 'tarihsel', isterse 'genel geçer (evrensel)' bir durum olarak kabul edilsin-, hukukî meşrû bir dayanağı olmaksızın öldürmeler ya da yaralamalar için, 'kısâs' uygulaması yer almaktadır... "*Ey iman edenler! Öldürülen kimseler hakkında size 'kısâs' farz kılındı!*"¹¹ "*Ey akıl (lubb) sahipleri! Kısâsta sizin için öyle bir hayat vardır ki!...*"¹² Buna karşın, 'insan hayatını en üst düzeyde ibka ve idame' anlayışına sıkı sıkıya bağlı olan Kur'ânsal ahlâk, nass ile tayin olunmuş 'kısâs' uygulamasında bile canı koruyucu bazı seçenekler de içermektedir: kâtilin, maktûlün velîsi tarafından, diyet karşılığı ya da diyet olmaksızın bağışlanması... "*Ama kim, maktûlün velîsi tarafından affedilirse kısâs düşer. Bundan sonra, 'diyet'i ona güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gerekir'*"¹³

⁸ el-İsrâ, 17/33.

⁹ Hz. Ömer'e de nispet edilen her iki söz hakkındaki açıklamalar için bkz. el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, 3. bsk., Daru İhyâi't-Türrâsi'l-Arabî, Beyrut, 1351 (H.), I/71-72.

¹⁰ Bkz. Tevrat'taki, "Kim birini vurup öldürürse, kendisi de kesinlikle öldürülecektir" (Mısır'dan Çıkış, 21/12); "... cana karşılık can, göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak, yanığa karşılık yanık, yaraya karşılık yara, bereye karşılık bere..." (Mısır'dan Çıkış, 21/24-25) cümlelerine karşılık İncil'deki şu cümle: "'Göze göz, dişe diş' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin" (Matta, 5/38-39).

¹¹ el-Bakara, 2/178.

¹² el-Bakara, 2/179.

¹³ el-Bakara, 2/178.

Aynı muhtevada olmak üzere, savaşlar, etnik ayrımcılık, 'kültürel tek boyutluluk ve narsizm' vb. şeyler de, genel insan hayatına ve onuruna karşı bir saldırı mahiyetindedir! O nedenle, insana düşen en büyük görev, kendi öz varlığını devam ettirecek canların yaşam haklarına en derin anlamıyla saygı göstermek ve evreni onlar için daha yaşanılır hale getirmektir.

Bu ontolojik dini hakikatin bir anlamda inkârı olacağı içindir ki, Kur'ân'da, bir kimseyi taammüden/kasten öldüren kimsenin, ebedî olarak cehennemde kalacağı şeklinde bir hüküm yer almıştır: وَمَنْ يَكْفُرْ : "Her kim bir mü'mini kasten öldürürse -onun cezası-, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır".¹⁴

İster hakikat, isterse tağlîz/şiddetle sakındırma bağlamında olsun, bu ve benzeri ayetlerle istidlalde bulunan Mutezile ekolü, büyük günah sayarak, bir mü'mini kasıtlı olarak öldüren bir kimsenin ebedî olarak (*hulûd*) cehennemde kalacağına hükmederken, buna karşın Ehl-i sünnet âlimleri ise, mezkûr Nisâ, 4/93 ayetinin yorumu konusunda bazı yaklaşımlar öne sürmüşlerdir.

Buna göre, a- Ayetin zahiri, insanları, cana kıymaktan ve insan öldürmekten şiddetli bir sakındırma amacı (tağlîz) taşıdığı için, burada Cehennem lafzı zikredilmiştir. b- Veya şöyle bir açıklama getirilebilir: Ayetteki '*hulûd*' (خلادا) sözcüğü ile kastedilen, 'bir yerde devamlı, ebedî olarak kalmak' mânâsı değil, 'bir yerde uzun bir süre kalmaktır'; çünkü günahkâr mü'minlerin azabının ebedî olmadığını dile getiren pek çok nass bulunmaktadır. c- Bu ikisi arasında yer alan yoruma göreyse, ayetin zahiri her ne kadar ebedî olarak cehennemde kalmaktan söz ediyor ise de, Cenab-ı Hakkın, '*va'dinden dönmesinin düşünülemez (mümteni')* olmasına karşın', '*va'id ve azap tehdidinden vazgeçmesi caizdir*'. Nitekim Hz. Peygamber de, "*Allah, ameline mukabil kendisine sevap vaat ettiği kimseye olan sözünü yerine getirir (incâz); ameline mukabil kendisine ceza ve ikab tehdidinde bulunduğu kimse hakkında ise muhayyerdir/dilerse affedebilir...*"¹⁵ buyurmuştur. Araplar da,

¹⁴ en-Nisâ 4/93.

¹⁵ Ebu Ya'lâ, Müsned, VI/66; Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, Daru't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts, V/116 (من وعده الله على عمله ثواباً فهو منجز له ومن أوعده على عمله عقاباً فهو بالخيار)

tehdit ve korkutmadan (va'îd) vaz geçmeyi bir noksanlık ve kusur saymamış, bilakis bununla iftihar etmişlerdir¹⁶.

Bu tehdidin/va'îdin esasen, bir kimseyi kasıtlı olarak öldüren; bu yüzden kısas yoluyla öldürüleceğini öğrenince İslâm'dan dönüp (irtidat) daru'l-harbe katılan bir kimse hakkında indiğini belirten Matürîdî de, aynı ayetin yorumu hakkında, Ehl-i sünnet düşüncesini yansıtır bir tarzda şu değerlendirmeleri yapar:

a- Ayetin nüzûl sebebinde anlatıldığına göre, adamın birisi bir başkasını kasıtlı olarak öldürmüştü; sonra, o adama karşılık kendisinin de öldürüleceğini öğrenince, İslâm'dan irtidat edip Daru'l-harbe iltihak etmişti... Bunun üzerine de, tehdit içeren bu ayet inmiştir... Bu açıdan bakıldığında bu ayetin konusu, Cenab-ı Hakkın, "*Ortak koşanların vay haline! Onlar zekât vermezler ve onlar Ahireti de inkâr ederler*"¹⁷ ayetinin konusuna benzer... Zira bu ayette sözü edilen kimseler, kendilerince, malı eksilteceği gerekçesiyle, zekâtı vermiyorlardı; bu sebeple de onu, bütünüyle, bilerek inkâr etmişlerdi.

b- Ayetin, mü'min bir kimseyi dininden ötürü, kasıtlı olarak, bir yanılma ve bilgisizlik söz konusu olmaksızın, ne yaptığının farkında olarak, sırf dini (İslâm) sebebiyle o kimseyi öldürmeye kasteden/öldüren kimse hakkında inmiş olması muhtemeldir. Zira, böyle bir sıfatla muttasıf olan bir kimse inkâra düşmüş demektir; böylece de ona, böylesi bir tehdit ve cezalandırma vacip olmuştur. Ancak bu kimsenin imanını yenilemesi halinde, [diğer hususlar saklı kalmak kaydıyla], Allah onun imanını ve tevbesini kabul buyurur.

c- Kur'ân'da zikredilen bu tehdidin, o kişinin Ahirette karşılaşacağı cezası olması mümkündür; ancak ne var ki Allah Teâlâ'nın, affetmek ve günahından geçmek sûretiyle ona lütufta bulunması imkânı da söz konusudur; öyleyse denilebilir ki bu, şayet ona tekabül edecek bir takım *hasenatı* yok ise, onun karşılaşacağı ceza budur; ama onun buna tekabül edecek/onu dengeleyecek bir takım iyilikleri (*hasenat*) var ise, Allah Teâlâ, lütfu keremi ile o kimsenin günahlarını/kat

¹⁶ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, V/116. إني إذا أوعدته أو وعدته / لمخلفاً! يعادي و منجزٌ موعدي. "Ben, onu bir şey ile tehdit edip korkuttuğumda veya ona bir şey vaat ettiğimde, kuşku yok ki, tehdit ve korkutmamdan vaz geçebilir, vaadimi ise mutlaka yerine getiririm"

¹⁷ el-Fussilet, 6-7.

suçu da dâhil, iyiliğe tebdil eder... Bu ise Cenab-ı Hakk'ın, "*Ancak tevbe edip inanan ve faydalı bir iş yapanlar, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere dönüştürecektir (tebdil)*".¹⁸ ayetinde olduğu gibidir.

en-Nisâ, 4/93 ayetinin, sırf dini sebebiyle, öldürmeyi kastedip bunu planlayan, böylece de bir mü'mini öldüren kimse hakkında olduğunu gösteren en önemli delil ise, *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ* "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size 'kisas'/kâtili de öldürmek farz kılındı..."¹⁹ ayetidir. Çünkü 'kisas'a, öldürme ancak taammüden olduğunda hükmedilir; böyleyken Cenab-ı Hak, 'amden katiller için, kâtilden sonra da 'iman sıfatı'nı bırakmış (Onlara, 'Ey iman edenler...' diye hitap etmiş), sonra ise, *فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ*, "Ama kim de, kardeşi tarafından herhangi bir affa uğrarsa..."²⁰ ifadesiyle de kardeşlik bağının devam ettiğini belirtmiştir. Nihayet, *ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ*, "Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir..." buyrulur da, ilahî rahmetin ümit edilmesi hususuna işaret edilmiştir. Hal böyleyken, taammüden katilin ebedî olarak ateşte kalması uzak bir ihtimaldir. Çünkü bakara, 2/178 ayeti, taammüden öldürmeye rağmen, öldüren kimsede mü'min vasfının devam ettiğine; ilahî rahmetin daima ümit edilmesi gereğine delalet eder ki, bunlar, büyük günah işleyen kimsenin ebedî olarak cehennemde kalacağını söyleyen mutezilenin görüşünü çürüten iki temel mânâdır..."²¹

Ne var ki, bazı açılardan yoruma tabi tutularak yumuşatılmış ise de, ayetin zahir anlamının ifade ettiği şiddetli tehdit, caydırma ve korkutma, zahiri üzere bakidir; güçlü bir vurguyla, cana kıymanın ne kadar şen'î ve insan karşıtı bir eylem olduğunu göstermeyi sürdürür.

Öldürme ve cana kıymanın yıkıcılığına, hayatın ise kutsallığına daima vurgu yapan Hz. Peygamber de bir sözlerinde, '*Yedi ölümcül ve helâk edici şeyden uzak durunuz!*' buyurmuş, bunların ne olduğu sorulduğunda ise şu açıklamayı yapmıştır: "*Bunlar, Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, meşru ve haklı bir gerekçe dışında, Allah'ın saygın ve dokunulmaz*

¹⁸ el-Furkan, 70.

¹⁹ el-Bakara, 2/178.

²⁰ el-Bakara, 2/178.

²¹ *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Mücdî Bâsellûm, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, III/328-329.

kıldığı (حَرَمَ) cana kıymak..."²² Yine Hz. Peygamber, bir mü'minin, bir kimse karşısında güvende olması gerektiği ilk şeyin, onun can güvenliği olduğunu belirterek²³, "Müslüman'ın Müslüman'a kanı/canı haramdır, malı haramdır ve ırzı/namusu haramdır"²⁴ buyurmuştu. Hz. Peygamber, bunun ma'şerî ve kozmik çerçevede bir ilanı ve haykırılışı olarak da, Veda Hutbesinde kalabalıklara şöyle seslenmiş idi: "Hiç şüphe yok ki, kanlarımız, mallarımız ve ırzlarımız sizlere haram ve dokunulmazdır..."²⁵

Kısaca diyebiliriz ki, insanın yaşamasının temini, varoluş mânâ ve rûhunun muhafazası demektir; insan varlığının devamı, tüm var oluşun ve ondaki derûnîliğin devam ettirilmesidir. Çünkü insan, Allah'ın ve anlamı olan her şeyin değerinin kendisinde kristalize olduğu bir odaktır.

B- Özel Hayatın Gizliliği

Özel hayat, birey ya da bireylerin dışı kapalı, hatta yasak ve girilmez yaşam boyutunu; onun çeşitli ve karmaşık hareket sahasını işaretler. Denilebilir ki, bireyin herkes ile paylaştığı ve devingen gövdesini teşkil ettiği açık toplumsal yaşamdan kopup gelerek, varlığını bağırna ve dinginleştirici atmosferine tevdi ettiği, öznel sosyal gerçekliğidir!

Özlü bir ifadeyle belirtilirse, "Bireyin ve ailenin özel hayatı mahrem, yani saygın ve gizlidir. Kişiyeye ve aileye özel bazı hususların başkaları tarafından bilinmesi ve araştırılması, dinen, hukuken ve ahlâken doğru değildir. Çünkü bireyin özel hayatını ilgilendiren şeylerin ve aile üyelerinin kendi aralarında paylaştıkları her türlü ilişkinin başkaları tarafından öğrenilmesi ve diğer insanlara nakledilmesi özel hayata, dolayısıyla da kişilik haklarına müdahaledir".²⁶

²² Buhârî, Sahih, Vesâyâ, 23. (قال: الشريك) (... بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق اجتنبوا السبع الموبقات.. قالوا: يا رسول الله و ما هن؟ قال: الشرك)

²³ Müslim, Sahih, Birr, 32; Tirmizî, Sünen, İman, 12.

²⁴ Müslim, Sahih, Birr, 32. (كل المسلم على المسلم حرام: دمه و ماله و عرضه)

²⁵ İbn Kesîr, Tefsir, XIII/160.

²⁶ "Aile Mahremiyeti/Özel Alan", *Hadislerle İslâm-4*, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. bsk., Ankara, 2013, s. 89.

Tecessüs: Yasak Elma...

Bu konudaki düzenlemeyi toplumsal bir uzlaşya (consensus) havale etmemiş olan Kur'ân, konuyu, 'zan, *tecessüs*' ve 'gıybet' terimsel örgüsü içinde ele almış, bilhassa '*tecessüs*' anahtar terimi etrafında, tam bir apaçıklıkla işleyerek, bunu kesin bir dille şöyle yasaklamıştır: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا : "Ey iman edenler! Zandan çok sakının... Zira zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın (*tecessüs*); birbirinizi arkanızdan çekiştirmeyin (*gıybet*)!..."²⁷.

Aslında, bireyin kendisini geliştirmesi sürecinde farklı şeyler öğrenmek, tecrübe etmek, başka hakikatleri içselleştirmek gibi anlamlara gönderimde bulunan; "*Tecessüs (curiosté), dünyanın kaynağıdır, o hiç durmaksızın dünyayı yaratıp durur; onun sayesinde ki, ilim ve aşk doğar, vücut bulur*"²⁸ (Barrès) hükmüyle yüceltilen; diğer yandan, "*Öğretme sanatı, genç ruhların *tecessüs*lerini uyandırma sanatından başka bir şey değildir*" (Anatole France) ve "*Bilim, uzun ve sistemli bir *tecessüstür**" (Maurois) ifadeleriyle²⁹, bilim sürecinde hayati bir konuma sahip olduğu belirtilen '*tecessüs*', dini ve ahlâkî bağlamda ise olumsuz çağrışımlar ve içeriklerle yüklüdür.

Kur'ânî bir terim olarak '*tecessüs*, gizli bir vasıta ile araştırmada bulunmaktır; yoklamak, temas etmek, gizli gizli incelemek/sonda etmek, dokunmak gibi anlamlara gelen *el-cessu* (الجسُّ) kökünden gelmektedir. Bir adım daha ileri gidersek diyebiliriz ki *tecessüs*, hakkında inceleme ve gözetleme yapılan kimse için söz konusu olan gizli bir fiildir; yasaklanma nedeniyse, bunun bir tür tuzak olması, insanların kusurlarına, gizli saklı mahremlerine muttali olma anlamı taşımaktadır.

Kelimenin ıstılâhî tanımına gelince '*tecessüs*', yasaklanmış olan zannın/*sû-i zannın* bir neticesidir... Zira zan, insanı *tecessüse* sevk eder de, kişiyi, zannının doğruluğunu yanlışlığını gizlice tahkik etmeye

²⁷ el-Hucurât, 49/12.

²⁸ Barrès, Le Jardin de Bérénice, 1891. p. 6:

<http://www.cnrtl.fr/definition/curiosité>

²⁹ Petit Robert, p. 438, "*curiosité*" mad.

yöneltir, böylece de birey gizli yoldan bilgi toplama yoluna baş vurur".³⁰

Hucurât, 49/12 ayetinde yer alan ve konumuzun çıkış noktasını oluşturan *وَلَا تَجَسَّسُوا* cümlesinin yorumuna ve içerdiği hükümlerin tahliline gelince...

Cenab-ı Hak bu ayette kısaca, insanların, duyulduğunda ve muttali olduğunda hoşlanmayıp öfkelenecekleri ayıp ve kusurların araştırılmasını; âşikâr olması hariç, onların gizli hallerinin, mahremlerinin öğrenilmek, araştırılmak ve ifşa edilmek istenmesini yasaklamıştır.³¹ Mücahid'den aktarılan şu veciz ifade tam da bunu anlatır: "[İnsanların hal ve davranışlarıyla ilgili olarak], zâhir olanı alınız, Allah'ın gizlediği şeyleri de bırakınız, [sakın ilgilenmeyiniz!]"³²

Diğer yandan, 49/12 ayetinin yorumundaysa, tekrar gibi duran, aynı mânâ ve maksudu dile getiren yorumlarla karşılaşmaktayız. Bu yorumları biz, haiz oldukları kimi nüanslarla kısaca sunarak, kavramsal bir içerik oluşturmaya çalışacağız:

1- "Tecessüs etmeyin", yani "*Sizden hiç kimse, Allah setredip gizlemişse, ona muttali olmak amacıyla kardeşinin kusurunu araştırmayın!*"³³;

2- Veya, "*Kusur ve zaaflarına muttali olmayı arzulayarak, sizler bir-birinizin kusurlarını araştırmayın (tetebbu') ve sırlarını inceleyip deşifre etmeye çalışmayın...*"³⁴;

3- Yahut, "*Size zahir ve âşikâr olanı alın, Allah'ın setrettiğini ise bırakın, merak etmeyin, o alana ilişmeyin*" (Mücahid)... Böylece Allah, dışa yansıyan davranışları adalete uygun bir Müslüman hakkında zanda bulunmayı men etmiş; aynı şekilde 'tecessüs'ü yasaklamış, hatta bir

³⁰ İbn Aşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, Daru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984, XXVI/253-254.

³¹ el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, kontrol ve talik: es-Seyyid Abdulmaksûd ibn Abdurrahîm, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., V/450.

³² el-Halebî, *Umdetu'l-Huffaz*, thk. Muhammed Basil Uyûnu's-Sûd, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/996, I/326; el-Maverdî, *en-Nüket*, V/450: "خذوا ما خذوا ما " ظهر و دعوا ما ستر الله "

³³ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1404/1984, VII/471.

³⁴ el-Merağî, *Tefsiru'l-Merağî*, Şirketu ve Matbatu Mustafa el-Bâbî ve Evladuhu bi-Mısır, 1365/1946, XXVI/138.

ısrar ve açık bir karine bulunmadıkça, günah işleyen kimselerin kusurlarını yüzlerine vurmamayı emretmiştir³⁵;

4- Veyahut da, "Müslümanların kusur ve ayıplarını (el-'avrât) araştırıp soruşturmayın; Müslüman'ı hali ve görünür durumu üzere bırakın, ona göre bilin; araştırıldığında yakışık almayacak şeylerin zuhur edeceği bir takım kusur ve hataları (ez-zelle) da görmezden gelin!"³⁶

Bundandır ki Hz. Peygamber, ahlâkî ve davranışsal ilkelerden olmak üzere, 'tecessüs'ü şiddetle men etmiş, meskenlerin mahremiyet ve dokunulmazlığına vurgu yapmıştır.

Ebû Muaviye'nin naklettiğine göre o (s.a.v.), "Sen eğer insanların gizli hallerini araştırırsan, ya onları fesada sürüklemiş olursun, ya da buna ramak kalmıştır!..."³⁷ buyurarak, başkalarının özel hayatlarının merak edilip araştırılmasının ancak fesat ve bozgunculuğa yol açacağını anlatmıştır.³⁸ Yine başka bir hadiste, 'zan-tecessüs' münasebetine dikkat çekerek, "Ey insanlar! Zandan kaçınınız, çünkü zan, sözün en yalanıdır! Ve sakın başkalarının konuşmasını [istemedikleri zaman veya gizlice] dinlemeyiniz (et-tehassüs) ve tecessüste bulunmayınız!... Ey Allahın kulları, kardeş olunuz!"³⁹ buyurmuş; "kardeş olunuz" emrinin delaletiyle, tecessüs hastalığının toplumsal kardeşlik hedefi önündeki en büyük engel olduğuna işaret etmiştir. Konuyla ilgili pek çok hadis içinde, 'tecessüs'ü 'itikadî nifak' ve 'riyâ' bağlamında çerçeveleyen şu nebevî söz son derece câlib-i dikkattir:

"Ey diliyle iman edip de, iman henüz kalplerine girmemiş/tam olarak yerleşmemiş olan topluluk!... Müslümanların giybetini yapmayın ve onların kusurlarını araştırmayın! Zira, kim onların kusurlarını araştırırsa, Allah da o kimsenin kusurlarını araştırır... Allah kimin de kusurunu araştırırsa, onu, kendi evinin içinde bile rezil rüsvây eder, utandırır".⁴⁰

³⁵ el-Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık Kamhâvî, Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1412/1992, V/289.

³⁶ Abdurrahman b. Nasir es-Sa'dî, *Teyşîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsiri Kelami'l-Mennân*, Müessesetu Mekke li't-Tiba'a ve'l-İ'lâm, Mekke, 1398, VIII/9.

³⁷ Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, 37; el-Kurtubî, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX/399.

³⁸ "Tecessüs...", *Hadislerle İslâm-3*, s. 487.

³⁹ Buhârî, Sahih, Edeb, 57; Müslim, Sahih, Birr, 28; el-Merağî, Tefsir, XXVI/138.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, 35; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk, Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd ve arkadaşı, 1. bsk., Riyad, 1418/1998, IV/582; el-Beydavî,

İnsanların kusur ve ayıplarıyla ilgili olarak, gerek insanların gerekse yöneticilerin takınmaları gereken tutum konusunda Abdullah b. Mes'ûd hakkında anlatılan şu anekdot ise son derece ibretamizdir... Arı kovanına çubuk sokmak, toplumsal dinginlik ve sükuneti bozmak anlamına gelecek tutum ve 'bilgilendirmelerden uzak durulması gereğini veciz bir şekilde anlatan bu hadisede, İbn Mes'ûd'a, "*Falanca hakkında ne dersin, sakalından şarap damlıyor?!*". denildiği zaman İbn Mes'ûd, Peygamber irfanından süzölmüş olan şu cevabı verir: "*Eğer bize bir şey zuhur eder de görürsek, o zaman onu yakalar cezalandırırız; bunun dışında bir şey yapmayız, çünkü Allah bizi 'tecessüs'ten men etmiştir!*".⁴¹

Yönetici konumunda bulunan kimselerin bir takım kuşku ya da duyumlar/algılar üzerinden insanları soruşturup mahremlerine girmesinin ne denli olumsuz bir tutum olacağı, özellikle şu iki nebevî açıklama ile ortaya konulmuştur... Ebû Ümame'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurur: "*Yönetici (el-emîr), insanlar hakkında, [keyfî, somut bir karine ve ip ucu yok iken] kuşku ve şüpheler peşinde koşar, bunların takibini yaparsa, onların hayatını altüst eder, fesada sürükler!*".⁴² Bir başka ifadeyle, yadsınamaz bir belirtisi bulunmadıkça, mevcudiyetine dair bir delil ve bir karine olmadıkça, bireyler ve toplumlar için esas olan, '*Berâet-i zimmet asıldır!*' ilkesinin geçerliliğidir. İnsanları, birbirlerine hoş görülü ve müsamahalı davranmaya; 'zan ve tecessüs' gibi iki zehirli ağa takılarak birbirlerini ele verme biçimindeki sosyal utanç vesilesi olacak şeylerden uzak durmaya davet eden şu son derece nazik ifadelerde, özellikle yetkilendirilmiş kimseler ince bir yolla uyarılmaktadırlar: "*Sizden herhangi bir kimse bana başkası hakkında bir şey ulaştırmasın!... Çünkü ben sizin içinize, kalbi*

Envaru't-Tenzîl, haz. ve takd., Mahmud Abdulkadir el-Arnaût, Daru sadır, Beyrut, 2001, II/1001; İbn Kesîr, Tefsir, XIII/161; Ebu's-Su'ûd, *İrşâd*, thk. Abdulkadir Ahmed Ata, Mektebetu'r-Riyad el-Hadîsiyye, Riyad, ts., V/179; el-Kurtubî, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah ibn Abdi'l-Muhsin et-Türkî, *Müessesetu'r-Risale*, 1427/2006, XIX/400; el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'âni*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, ts., XXVI/157; el-Merağî, Tefsir, XXVI/138.

⁴¹ Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, 37; ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV/583; el-Kurtubî, *el-Cami*, XIX/399-400; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, VII/471; el-Cessas, *Ahkâm*, V/289; el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'âni*, XXVI/157.

⁴² el-Kurtubî, *el-Cami*, XIX/399.

ve vicdanı selîm/vicdanen rahat, [bu yolla kimseyi incitmemiş bir halde] çıkmayı isterim...".⁴³

Onu meşrulaştırıcı bir unsurun olmaması halinde 'tecessüs', bireyin bir 'eksilmesi', insanlık erdem ve değerlerinden uzaklaşması olarak görülmüştür. Nitekim Filozof Martin Heidegger de, 'Dünya içinde varlık' (Da-sein) olarak nitelediği insanın (Dasein) ontolojik esasta üç ana özelliği olduğunu (ki, diğer ikisi, 1- 'Olay özelliği: Geçmiş tarafından tayin edilmiş olma; 2- Egzistansiyel özellik: Gelecek zamanla ilgili boyut) belirtirken, üçüncü özelliğin 'eksilme' olduğunu, 'eksilme'nin de en kuvvetli ifadesini bilhassa "dedikodu-tecessüs ve kaypaklık" huylarında bulunduğunu belirtir.⁴⁴

Mesken dokunulmazlığı...

Özel hayatın gizliliği denildiğinde akla gelen en önemli husus, mesken dokunulmazlığıdır. Bireyin ailesiyle birlikte yaşamakta olduğu; en sağlam ve mahrem/dokunulmaz ve ulaşılmaz kalesi durumundaki meskenin/yuvasının, dokunulmazlık ve himaye altına alınmış olması gerçeği... Bu husus, doğrudan doğruya Kur'ân'da yer bulmuştur. Meselâ, ev hali uygun mu değil mi araştırmadan ve selam vermeden eve girilmemesi emredilen şu ayet: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ* "Ey iman edenler! kendi evlerinizden başka evlere, izin alıp halkına selam vermeden girmeyiniz. Herhalde bunun, sizin için daha iyi olduğunu düşününüz anlarsınız".⁴⁵

Daha da dikkat çekici olmak üzere, mahrem alan içinde, vakitlere bağlı olarak anne-baba, çocuklar-hizmetliler üçgeninde, kesinlikle ihlal edilemez alt mahremiyet sahaları oluşturulmuştur ki, bu husus, Nûr, 24/58-59 ayetlerinde detaylıca işlenmiştir... Şöyle denilir ayet-i kerîmelerde: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ* "Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunan (köleler ve hizmetçi)ler ve henüz ergenliğe ermemiş çocuklarınız şu üç vakitte (odalarınıza girebilmek için) izin istesinler: sabah namazından önce, öyle vakti elbisenizi çıkarıp yat)acağınız zaman ve yatsı namazından sonra. Bunlar, sizin üstünüzün

⁴³ el-Cessas, *Ahkâm*, V/289. (لا يبلغني أحد عن أحد شئاً فإني أحب أن أخرج إليكم وأنا سليم الصدر.)

⁴⁴ Frank Magill, *Egzistansiyalizmin Beş Klasığı*, çev. Vahap Mutal, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971, s. 56-57.

⁴⁵ en-Nûr, 24/27.

وإذا بلغ الأطفال منكم الحلم فليستأذنوا كما استأذنَ "Çocuklarınız ergenlik çağına erdikleri zaman ise, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler".⁴⁷

İstisnâî haller hariç, evlere girmenin genel kuralları ise Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır. Buna göre, ayette *حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا* pasajıyla dile getirilmiş olup, *'istîzân: izin isteme, izin talep etme'* anlamında olan jest⁴⁸ Hz. Peygamber tarafından, "Sizden birisi içeri girmek için üç kere izin talep eder de, bu üç izin talebinde kendisine girme izni verilmezse, hemen geri dönsün"⁴⁹ sözleriyle açıklığa kavuşturulmuştur. .

Ebû Eyyûb el-Ensârî'den aktarılan bir haber bize 'istînâs'ın keyfiyetini açıklar... Demektedir ki Ebû Eyyûb el-Ensârî: "Dedim ki: Ya Resûlallah! Bu selam verme işi tamam, onu anladık; peki *'istînâs/istîzân'* nedir? Onu nasıl yapacağız?!". Buyurdular ki: "Kişi *'subhanellah (tesbîha) veya Allahu ekber (tekbîr) yahut da elhamdülillah (tahmîd) der ve öksürerek boğazını siler; böylece de ev halkına kendisini haber verir'*".⁵⁰ Öyleyse selam verilip uygun bir kelam ile içerideki kişilere kendisini duyurduktan sonra, kişinin, kapının tam ortasında dikilip durmaması, bilakis kapının sağ veya sol kenarında beklemesi; bu arada da, "*es-Selâmu aleykum, es-selâmu aleykum*" demesi⁵¹; kapı açık olsa bile gözlerini evin içine kaydırmaması gerekmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, kendisinden aktarılan bir haberde, bunun uygun bir davranış olmadığını şöyle beyan eder: "*Kendisine [içeri girme] izni verilmedikçe, bir kimsenin, bir başkasının evinin içine bakması helâl değildir. Eğer bakarsa, hiç şüphesiz eve [izinsiz] girmiş [gibi] olur'*".⁵²

⁴⁶ en-Nûr, 24/58.

⁴⁷ en-Nûr, 24/59.

⁴⁸ Nitekim İbn Abbas, Ubeyy b. Ka'b'ın kiraatine uyararak *حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا* şeklinde okumaktaydı; İbn Mes'ûd'un Mushafında da bu şekilde olduğu belirtilmektedir (el-Begavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir ve arkad., Daru Tayyîbe li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyad, 1409 (H.), VI/29; İbn Kesîr, *Tefsir*, X/204-207).

⁴⁹ Buhârî, *Sahih*, İstîzân, 13; İbn Kesîr, *Tefsir*, X/204; el-Begavî, *Me'âlim*, VI/30.

⁵⁰ el-Begavî, *Me'âlim*, VI/29; İbn Kesîr, *Tefsir*, X/211; el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XVIII/134.

⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, X/206.

⁵² Tirmizî, Sünen, Salât, 148; İbn Hanbel, *Müsned*, V/280.

Öyleyse izin verilip içeri davet edilmediği halde bir evin, çalışma ofisinin içinin tarassut edilmesi de, mesken dokunulmazlığı ve özel hayatın gizliliği ilkesinin ihlali sayılmalıdır. Nitekim Ebû Hureyre'nin anlattığına göre, Resûl-i Ekrem bir gün evindeyken bir adamın gizlice evin içini gözetlediğini fark etmiş ve bu davranışa son derece hiddetlenerek, adamın üzerine yürümüş⁵³, adam ise arkasını dönüp kaçmıştır.⁵⁴

Hadiste belirtildiği üzere üç kere izin istenecektir, çünkü, birinci izinde ev halkının haberdar olması sağlanacak; ikincisinde, kendilerine çeki düzen verme imkânı sunulacak; üçüncüsünde ise, içeriye buyur etme ya da reddetme kararları beklenecektir⁵⁵...

Mesken saygınlığı ve en az üç kez izin isteme; üçüncüde de izin verilmezse geri dönme şeklindeki uygulama, kişinin mahreminin oturduğu hanelere girerken; hatta kadınlar hakkında bile söz konusudur... Nûr, 24/27 ayetinin zahirinden, kişinin, mahrem olan kimselerin evlerine girmek istediğinde bile izin talep edilmesi gereği anlaşıldığını dile getiren Âlûsî, Muvatta'dan şöyle bir aktarımda bulunur:

"Adamın birisi, 'Annemin yanına girerken de izin isteyecek miyim?'" diye sorunca, Hz. Peygamber, 'Evet' der. Adam, 'Ona benden başka hizmet eden bir başka kimse yok; yanına her girmek istediğimde izin isteyecek miyim?'" diye ikinci kez sorunca, Hz. Peygamber, 'Sen, anneni açık bir halde ('uryâneten) görmeyi ister misin?' der; adam, 'Hayır' diye cevap verince, 'Öyleyse annenin yanına girerken ondan izin iste...' cevabını verir... İbn Mes'ûd'un şu ifadesi ise daha açıklayıcı ve eğitici: "Annelerinizin ve kız kardeşlerinizin yanına girerken, izin isteyiniz..."⁵⁶

Bu demek oluyor ki, mahrem ve bize müsaade olsa bile her haneye gelişi güzel girilemez!... Zira, '*Mahrem vardır mahremden içeri...*'.

⁵³ Buhârî, Sahih, Diyat, 23.

⁵⁴ "Aile Mahremiyeti-Özel Alan", *Hadislerle İslâm-4*, s. 90.

⁵⁵ el-Begavî, *Me'âlim*, VI/30; İbn Kesîr, *Tefsir*, X/211; el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XVIII/135.

⁵⁶ el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XVIII/135.

Kadınlardan oluşan bir topluluğun yanına girerken, kadınların bile izin talep etmeleri (istîzân) ile alakalı şu haberi de naklederek konumuzu sürdürüelim. Ümm-i İyâs'ın anlattığına göre, kendisinin de içinde bulunduğu dört kadın, Hz. Âişe'den izin talep ederler; "Girelim mi?" dediklerinde, o, "Hayır" diye cevap verir. İçlerinden birisi, "es-Selâmu aleykum... Ne dersin, girelim mi?" dediğinde ise o, "[Artık şimdi] girin..." şeklinde mukabelede bulunur.⁵⁷ Bu demektir ki, ister kadın ister erkek olsun, mesken içinde bulunan kimseler, başkalarının bilinmesi, görülmesi, işitilmesi ve duyulması arzu edilmeyen, insana özgü bir takım haller, keyfiyetler üzere bulunabilirler; hatta biz bunu, evrensel bir perspektifte ele alarak, tüm insan tabakalarına, hatta öz çocuklarımıza, en yakın mahremimize dahi teşmil edebiliriz.

Özel hayatın gizliliğine dair Hz. Ömer'le ilgili bir anekdot...

Mesken dokunulmazlığı ve özel hayatın gizliliği konusunda Hz. Ömer ile alakalı olan şu anekdot son derece düşündürücüdür... Âlûsî'nin, "*Günahtan men etme gayretinin çokluğu, kişiyi bazen tecessüse sürükler de, ona, bu konudaki yasaklamayı unutturur; böyle davranan bir kimse, mazur görülür*" giriş cümlesiyle naklettiği rivayete göre Hz. Ömer, Medine'de, mutad olduğu üzere gece devriyesinde gezerken, bir evden, şarkı söyleyen bir adamın sesi yükselir... Hemen duvarı tırmanıp içeri girdiğinde, adamın yanında bir kadın ve yine yanında içki olduğunu fark eder... Hemen öfkelenir ve adama hiddetle şöyle seslenir: "*Ey Allah'ın düşmanı! Sen günah işlerken, Allah'ın seni gizleyeceğini, açığa çıkarmayacağını mı sandın?!*"... Buna karşın adam ise ona şu cevabı verir: "*Sen, ey mü'minlerin emîri, hakkımda hüküm vermek için acele etme! Eğer ben bir konuda Allah'a karşı günah işlemiş isem, sen üç konuda Allah'a karşı günah işledin... Yüce Allah, "Tecessüs etmeyin" buyurmuştu; sen ise, tecessüs'te bulundun; Allah, "Evlere kapılarından girin..."⁵⁸ buyurmuş idi, sen ise duvarı tırmanarak içeri girdin; yine Cenab-ı Hak, "izin isteyip halkına selam vermeden, kendi evlerinizden başka evlere girmeyin..."⁵⁹ buyurmuştu, sen ise izin almadan evime geldin!..." [Mahcup olan] Hz. Ömer, "Peki, ben seni bağışlasam, acaba siz beni hoş görür müsünüz?!" deyince, adam, "Evet" diyerek onu affeder; Hz. Ömer de*

⁵⁷ Aynı yer.

⁵⁸ el-Bakara, 2/189.

⁵⁹ en-Nûr, 24/27.

oradan ayrılır, adamı kendi haline bırakır....."⁶⁰ Benzer bir rivayette yine Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf ile Medine'de gece devriyesindedir... Birden karşlarına, kapısı bir topluluğa doğru açılan bir evden bir ışık belirir... İçerdeki topluluk yüksek sesle bağırıp konuşmakta, şamata gürültü yapmaktadır... Hz. Ömer hemen, "Bu", der, "Rebî'a b. Ümeyye b. Halef'in evi; onlar şu anda [içki] içmektedir... Söyle bakalım, [ey Abdurrahman], sen ne diyorsun, ne yapalım?"... Olayı anlatan Abdurrahman b. Avf konuşmasını şöyle sürdürür: "Dedim ki: Görüşüm şu: Biz, Allah'ın yasakladığı bir şeyi yaptık... Çünkü Allah Teâlâ, '*Tecessüs etmeyiniz...*' buyurmuştu, biz ise, hiç kuşkusuz, *tecessüs*'te bulunduk...". Bunun üzerine Hz. Ömer oradan ayrıldı ve onları kendi hallerine bıraktı..."⁶¹

Buna karşın Cenab-ı Hak, daha hususî bir perspektiften, oturulmayan, ancak içinde insanlar için bir takım yarar bulunan evlere izinsiz girmemize müsaade etmiştir: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ : "Oturulmayan ve içinde sizin yararınız (met'â) bulunan evlere (izinsiz) girmezinden dolayı size bir günah yoktur. Allah, açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir"⁶² Ayet kendisinden hemen önceki ayetlerden daha hususî bir mânâ içermekte olup, buna göre, içinde kimsenin bulunmadığı, bizim de meşru bir yararımızın bulunduğu evlere, mekânlara her seferinde izin almadan girmenin uygun olduğunu ifade eder. Meselâ, yolcuların konaklamaları için hazırlanmış evler, pansiyonlar; han, otel, motel vb. tacir ve seyyahlar için yapılmış mekânlar buna örnek olarak zikredilebilir...⁶³

Öyleyse denilebilir ki, kişisel ya da temsili makamı, mevkii ne olursa olsun, meşru veya mücbir bir sebep olmadıkça, hiç kimsenin '*tecessüs*'te bulunma; bu duygunun peşine takılıp da bireylerin gizliliklerini araştırma ya da yüzlerine vurma hakkı yoktur!

Peki, *tecessüsün*, özel hayatın gizliliğini ihlâlin meşru sayılabileceği alanlar var mıdır?!

⁶⁰ el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XXVI/157; el-Kurtubî, *el-Cami*, IV/30; XIX/400, 401; "Tecessüs...", *Hadislerle İslâm-3*, 486-487.

⁶¹ el-Kurtubî, *el-Cami*, XIX/400; el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XXVI/158; el-Merağî, *Tefsir*, XXVI/138.

⁶² en-Nûr, 24/29.

⁶³ İbn Kesîr, *Tefsir*, X/212.

İradenin fiillere taallukunda, o fiile yönelen kimsenin niyetinin son derece önemli ve o fiilin mahiyet ve vasfını belirlemede merkezi bir konumu haiz olduğu, usûlde müsellem bir husustur. Bir başka deyişle, burada yasaklanmış olan teccessüs, insanlara bir yarar sağlamayan ya da herhangi bir sıkıntıyı gidermeyen teccessüstür; bu nedenle, ayetteki yasaklama, düşmanlara karşı yürütülen casusluk faaliyetlerini; yine emniyet birimlerinin suçluları, hırsızları takip ve soruşturmaları gibi faaliyetleri kapsamamaktadır⁶⁴... Çünkü burada teccessüsün illeti, kişisel ve gayr-i meşru, gayr-i ahlâkî bir şey olmayıp, ammeyi ve toplumun bütününe ilgilendiren pozitif bir gerekçedir. O nedenle, "toplumun genelinin huzurunu bozan, zulüm ve haksızlık içeren konulardaki suçların gizlenmesi doğru değildir. (....) Bundan dolayı yönetim, huzur ve sükûnu sağlamak amacıyla gerekli kovuşturmaları yapma hakkına sahiptir. (...) Fakat yapılan bu araştırmalarda itidal elden bırakılmamalı ve masum insanlar zan altında kalmamalıdır. Peygamber Efendimiz, 'Yönetici halka sû-i zan ile muamele ederse, onları yoldan çıkarır'⁶⁵ buyurarak, bu konudaki ölçüyü bize açıklamaktadır. Dolayısıyla yapılacak araştırmalar kesin sonuçlara ulaşmadan, kişilerin zan altında bırakılmaması dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur.

Yine Allah Teâlâ, "*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur*"⁶⁶ buyurarak, kesin bilgi sahibi olunmadan kişileri töhmet altında bırakmanın vebaline dikkat çekmektedir".⁶⁷ Aynı şekilde, "evlenilecek kişinin, iş ortaklığı yapılacak şahısların araştırılması gibi bazı konularda soruşturma yapılması teccessüs olarak görülemez. Bilakis bu konularda araştırma yapılması kurulacak akdin devamlılığı için gereklidir".⁶⁸

Demek oluyor ki, olağan hallerde, meşru ve hukukîlik vasfını haiz bir durum söz konusu olmadıkça, 'teccessüs' hem gayr-i meşru ve gayr-i ahlâkîdir, hem de gayr-i hukukî...

⁶⁴ İbn Aşûr, Tefsir, XXVI/254.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, 37.

⁶⁶ el-İsrâ, 17/36.

⁶⁷ "Tecessüs", *Hadislerle İslâm-3*, s. 487-488.

⁶⁸ "Tecessüs", *Hadislerle İslâm-3*, s. 488.

Aynı muhtevada özel yaşam da mahremiyet ve gizlilik halesiyle çevrelenmiş olup, bu alana müdahale etmek de yasaklanmış olup, ahlâkî de olmayan bir davranıştır... Bu muhtevada en çok öne çıkan husus ise, mesken ve hane dokunulmazlığıdır... Bütün bunlar bireyler ile toplumun huzur, güven ve barış içerisinde yaşaması için belirlenmiş yazılı ve sözlü hukukî, ahlâkî teamül ve belgeler olup, hayati bir ehemmiyete sahiptir. Şunu da belirtmek gerekir ki, "Gizlilik hakkı yalnızca yabancı evlere izinsiz girme ve gizlice gözetleme konusuyla sınırlı olmayıp, örneğin bir hadiste, izinsiz olarak başkasının kitabını/mektubunu okumak da bu kapsamda değerlendirilmiş, bu konudaki yasak, "*Kim, kardeşinin yazılı metnine, onun izni olmaksızın bakarsa, o ancak [cehennem] ateşine bakmış gibidir*"⁶⁹ hükmüyle daha da pekiştirilmiştir. Buradan hareketle fotoğraf ya da kamera vasıtasıyla başkasının görüntülerini elde etmek, telefon ve benzeri sesli iletişim cihazlarını dinlemek ve kaydetmek, internet üzerinden ve sair yollardan başkasına ait her türlü şahsi bilgi ve belge ele geçirmek gibi konuların da mahremiyet sınırı içinde olduğunu söylemek mümkündür".⁷⁰

C- Uluslararası Metinler, Sözleşmeler ve T.C. Anayasası'nda Hayat Hakkı ve Özel Hayatın Gizliliği...

Sosyal bir varlık olan, bu sebeple bir toplum halinde örgütlenen; en önemli çekirdeğini, özgün ve mahrem bir birliktelik olarak nitelenebilecek aile teşkil eden insanı bu denli yakından alakadar eden bu hususlar, dini metinler yanında, uluslararası, evrensel ve ulusal insan hakları belgelerinde, temel yasalarda ve kurucu hukukî metinlerde de yer almıştır!

1-İnsan hakları Evrensel Beyanname

Birleşmiş Milletler Genel kurulunun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararıyla ilan edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 3. Maddesinde Yaşama Hakkına değinilerek, "Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır" denilirken, yaşarken asıl olanın da özgürlük olduğu hususu 4. Maddede şöyle temellendirilir: "Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır".

⁶⁹ Ebû Dâvûd, Sünen, Vitr, 23. (من نظر في كتاب أخيه فإنما ينظر في النار)

⁷⁰ "Aile Mahremiyeti/Özel Alan", *Hadislerle İslâm-4*, s. 92.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 12. Maddesi ise, açık ve kesin bir üslupla, özel yaşamın dokunulamaz olduğu ilkesini içerir:

Madde-12: "Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırlamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırıya karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır".

2- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Hayat hakkı ve özel yaşamın gizliliği, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Roma, 4 Aralık 1950)'de yer almış olup buna göre, Yaşama Hakkıyla ilgili olan 2. madde şöyledir:

Madde 2: Yaşama Hakkı

1- Herkesin yaşam hakkı yasanın koruması altındadır. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın yerine getirilmesi dışında, hiç kimse kasten öldürülemez.

2- Öldürülme, aşağıdaki durumlardan birinde kuvvete başvurma'nın kesin zorunluluk haline gelmesi sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlali sûretiyle yapılmış sayılmaz:

a- Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunması için;

b- Usulüne uygun olarak yakalamak veya usûlüne uygun olarak tutuklu bulunan bir kişinin kaçmasını önlemek için;

c- Ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması için...

Madde 8: Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması

1- Herkes özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2- Bu hakkın kullanılmasına bir kanun otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, disiplin ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.

Hemen fark edileceği üzere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin mezkûr maddeleri, BM. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin ilgili maddelerinin daha açık ve sistematik hale getirilmiş bir yorumu gibi durmaktadırlar.

3- T. C. Anayasası

Konu, T.C. Anayasası'nın 20. ve 21. maddelerinde ele alınmış olup, adı geçen maddenin yaptırımını da, 5237 Sayılı ceza Kanunu'nda yer almaktadır.

T.C. Anayasası 20. Madde: Özel Hayatın Gizliliği

"Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. (Mülga cümle: 3/10/2001-4709/5 md.)

(Değişik: 3/10/2001-4709/5 md.) Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usûlüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.

Ek fıkra: (12/9/2010-5982/2 md.) Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usûller kanunla düzenlenir."

Anayasa'nın 20. Maddesinin yaptırımının yer aldığı 5237 Sayılı ceza kanunu Madde- 132'de, "Haberleşmenin gizliliğini ihlal", Madde-133'de, "Kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması", madde-134'de, "Özel hayatın gizliliği" ve madde 135'te de, "Kişisel verilerin kaydedilmesi" gibi suçların cezaları belirtilmektedir. Meselâ,

5237 Sayılı Ceza Kanunu'nun Özel Hayatın Gizliliği ile ilgili Madde-134'ün iki fıkrası şöyledir:

1- Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal eden kimse, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması sûretiyle ihlal edilmesi halinde, cezanın alt sınırı bir yıldan az olamaz.

2- Kişilerin özel hayatına ilişkin görüntü veya sesleri ifşa eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Fiilin basın ve yayın yoluyla işlenmesi halinde, ceza yarı oranında artırılır".

T.C. Anayasası 21. Madde: Konut dokunulmazlığı

"(Değişik: 3/10/2001-4709/6 md.)

Kimşenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usûlüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimşenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar."

Sonuç:

İnsan, Allah'ın yarattığı en değerli varlıktır. Zübde-i kâinat ve medarı hitaptır. Marifetullah ile mümtaz kılınmış, Allah'ın sıfat ve ef'alinin cüz'î ve kısmî bir şekilde tecellisine mazhar ve meclâ tayin olunmuştur. Bu nedenle, insanın yaşama hakkı son derece saygın ve dokunulmaz bir mertebede olup, şer'i ve hukukî bir takım haller dışında, can alma hakkı, sadece Allah'a aittir. Çünkü hayatı bahşeden de O olduğu gibi, ölümü yaratan da O'dur⁷¹...

İnsanın özel hayatı da son derece saygın olup, hem Kur'ân'da hem de hadisi şeriflerde pek çok hüküm, emir ya da öğüt varit olmuştur. Kısaca, Kur'ân ve sünnette yaşama hakkına büyük bir hürmet

⁷¹ Meselâ bkz., el-Gafir/el-Mü'min, 40/68; ed-Duhan, 44/8.

gösterilmesi emredildiği gibi, özel hayatın saygınlığı ve gizliliğini korumak için de aynı vurguda hükümler vaz' olunmuştur.

Nihayet, bu temel insanî ve ailevî hak ve özgürlüklerin, evrensel ve ulusal hukukî metinlerde de yer almış olması bize, konunun ne denli ehemmiyetli ve hassas olduğunu ayrıca göstermektedir.

Vurgu ve Acil Uyarı!...

O halde, gerek lokal ve yaygın savaşlar, dini soykırımlar; gerekse, ülkemiz düzleminde bilhassa trafik cinayetleri; bahusus, ardi kesilmeyen, pervasızca ve umarsızca yürütülen, bizlerin sadece çaresiz seyircileri konumuna düştüğümüz kadına saldırı ve de cinayetler karşısında 'hayat' ışığını, başta insan olmak üzere her canlının hayat hakkını destekleyici, güçlendirici global-evrensel bir dünya görüşü, ayrımsız bir merhamet ve paylaşım ahlâkı, 'evren siyaseti' acilen teşkil edilmeli ve harekete geçirilmeli;

Sonsuz evren okyanusunun içinde, şimdilik yalnız burada, bu küçük, utangaç ve mavi gözlü gezegende; 6.4 milyar km. uzaktan⁷², bir günışığı huzmesi üzerinde asılı duran bir toz zerresi gibi duran, bu sebeple insan kibrinin ne denli aptalca olduğunu çarpıcı biçimde yüzümüze haykıran bu 'seçilmiş küre' üzerinde tutuşmuş, en derin olanı da insanda tezahür etmiş, Ortega y Gasset'nin sözcükleriyle de, 'Adeta üzerimize ateşlenmiş' olan bu hayat fıskırışı, sonsuz istenç'e doğru bu durdurulamaz akış ve soluk beslenmeli, devam ettirilmeli..... Dışarıdan değil, onu tecrübe eden, yaşayan biz insanlar, özellikle de mü'min kimseler eliyle...

⁷² Carl Sagan'ın, Dünya'nın Voyager-1 tarafından 6.4 milyar km. uzaklıktan çekilen; gezegenimizin, günışığı huzmelerinin birinin üzerinde soluk bir nokta olarak görüldüğü resme yaptığı yorum, çok anlamlı olup bizde ontolojik bir melankoli uyandıracak cinstendir. Şöyle der Sagan:

"Şu noktaya tekrar bakın. Orası evimiz. O bizim. Sevdiğiniz ve tanıdığımız, adını duyduğunuz, yaşayan ve ölmüş olan herkes onun üzerinde bulunuyor. Tüm neşemizin ve kederimizin toplamı, binlerce birbirini yalanlayan din, ideoloji ve iktisat öğretisi; insanlık tarihi boyunca yaşayan her avcı ve toplayıcı, her kahraman ve korkak, her medeniyet kurucusu ve yıkıcısı, her kral ve çiftçi, her anne ve baba, umut dolu çocuk, mucit, kâşif, ahlâk hocası, yoz siyasetçi, her süper star, her 'yüce önder', her aziz ve günahkâr onun üzerinde -bir günışığı huzmesinin üzerinde asılı duran o toz zerresinde. Belki insanın kibrinin ne kadar aptalca olduğunu bundan daha iyi gösteren başka bir fotoğraf daha yoktur".

Öte yandan, iletişim, haberleşme ve bilgi edinme teknolojilerinin ultramodern düzeyde gelişiyor olması sebebiyle, sarsılmaz ve bağlayıcı etik, insanî, hatta metafizik ilkeler kontrol ve güdümünde, özel hayata olan saygı ve dokunulmazlık bilinci yükseltilmeli; daha da önemlisi, özel hayatı ilgilendiren bilgi ve iletişim ağları her tür müdahaleye karşı korunma altına alınmalı; resmî müdahalelere dayanak teşkil ettiği belirtilmiş olan üst hukukî, yasal mercilerin kararları da, 'En Üst Etik Kurullar' tarafından denetlenmeli, deontolojik ahlâk ilkelerine uygunluğu murakabe edilmelidir!

Kısaca, "Özel hayat/güvenlik dengesi"; gerçekçi, insana saygı ve açık yüreklilikle, her tür görelilikten uzak bir düzlemde acilen sağlanmalı...

Tebliğimi bitirirken, hepinizi saygıyla selamlıyor, teşekkür ediyorum.

MÜZAKERE

Prof. Dr. Hasan ELİK*

Muhterem Hazirûn,

Hepinize hayırlı sabahlar dilerim. Üstat Sadık Kılıç'ın bu konulara vukufu, kalemi, dili kullanmadaki ustalığı bildiğiniz üzere müsellemdir. Ama ilmî toplantılarda müzakere görevinin icap ettirdiği şeyler sanıyorum biraz eksik bırakılıyor. Arkadaşlık, dostluk, meslektaşlık hatırına, sevgi, saygı, nezaket hatırına her tebliğe mükemmel diyoruz ve eleştiri yoluyla katkı sunmuyoruz. Şimdi Sadık Bey dostum müsaade ederse bu hususta bir şeyler söyleyelim... Zira bizim başkasına saygı gibi bir görevimiz olmakla birlikte, düşüncelerimizi ortaya koyarak kendimizi gerçekleştirme vazifemiz de vardır. Şimdi ben Sadık Beyin insan hakkındaki çok yüceltici ve romantik denebilecek tebliğini dinledikten sonra "Allah Allah, böyle insanların olduğu bu dünyada bu kadar kötülük nasıl oluyor" diyorum. Bu soru ile tebliğdeki bakış açısını telif etmek çok zor. Eskiden insanlar vahşi hayvanlardan korkarlardı. Şimdi ise şehirler -özellikle kalabalık şehirler- artık yaşam için daha tehlikeli oldu.

Metropoller insan yaşamı için en güvensiz yerler haline geldi. Şu yakında bir kuru var, hastanenin bahçe tarafında. Orada zaman zaman yürüyüşe çıkıyorum. Köpeklerini beraberinde getiren insanlar görüyorum. Selam vermek istiyorum fakat öyle bir bakışları, davranışları var ki Vallahi insan korkuyor. Ama yanındaki köpeğe şöyle tebessümle bir bakınca derhal ilgi gösteriyor, adeta selamlıyor sizi. Sokaklarda kediler var, onlar da öyle. Hepiniz bunları görüyorsunuz. İnsanın methini çok yaptık. Özellikle Kur'ân'dan hareketle bu hatayı yaptık. Gerçekçi olalım, dönüp kendimize bir bakalım. Yaşadığımız topluma, kurumlarımıza, ilişkilerimize... Birbirimizden memnun

* Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi.

muyuz? En çok zararı kimden görüyoruz insanlardan mı yoksa başka varlıklardan mı?

İnsan algımızı, onu değerlendirme biçimimizi gözden geçirmeliyiz. Eğer insan, bizim değerlendirdiğimiz gibi çok yüce, değerli ise o zaman Kur'ân'daki cehennem ayetlerinin anlamı nedir? Görevini yapmayan insanın dünyanın en zararlı, en kötü varlığı olduğuna dair ayetlerdeki ağır ifadeleri, Allah'ın insanı böyle nitelemesini şimdi anlayabiliyorum. İnsan yaptıklarıyla buna müstehak oluyor. İnsan problemlili bir varlık. Sadık Bey o kadar kaptırmış, o kadar yüceltmış ki insanı, ne diyor, bütün âlemin mânâsı insan diyor o yoksa hiçbir şey yoktur diyor. Sadık hoca, biraz mübalağa olmuyor mu? Benim Kur'ân'dan anladığım kadarıyla insanın değeri Halik'inden geliyor. İnsanın bizatihi bir değeri yok. İnsan kendisinden bekleneni yaparsa o zaman değeri hak etmiş olur. Yoksa tür olarak farklı özellikleri olsa da bunlar özelliştir, değer değil. O Kur'ân-ı Kerim'de insanın değerini yücelttiğini zannettiğimiz ayetler yüce yaratıcının ona bahsettiği imkân ve nimetlerin önem ve değerini anlatır, insan türünün değerini değil.

Bizim, ilahiyatçılar olarak en büyük hatalarımızdan birisi Kur'ân'ı; ينصر نصر Nasara-yansuru Arapçasıyla yani lügavî karşılığını esas alarak her konuda şakır şakır ayet okumak. Yanlışın başı burasıdır. Bu yaklaşım düzeltilmeden Kur'ân referanslı her şey yanlış olacaktır Bu durum bütün İslâm toplumları için geçerlidir. Peki, bu gözle bakınca Kur'ân ayetlerinin ne kadarını yanlış anlıyoruz sizce tahmin edebiliyor musunuz? Cevap: Tamamını! Fatiha'dan "elhamdülillahi rabbülâlemiyn" den başlayın nass sûresine kadar. Sadece lügavî karşılığını esas aldığımız bütün ayetler ya eksik ya da yanlış mânâlandırılmaktadır. Bu, yalnızca Sadık Beyin problemi değil hepimizin problemi.

Nüzûl ortamını dikkate alarak okuduğumuzda Kur'ân'ı Kerim'de insanoğluluyla ilgili genel bir hüküm yoktur. Kötülük yapanlar suçlanır, bu suçlayıcı hitaplar yalnızca onlara aittir. İyilik yapanlar da yüceltilir. Tekrar edelim: Hiçbir yerde insanoğlunun tür olarak değeri hakkında bilgi yoktur. Kur'ân, herhangi bir olayla ilgili olarak insanlardan, fert ve gruplardan söz eder. Yani insandan bahsetmesinin bir sebebi vardır. O olayla alakalı olduğu için ondan söz eder. Ama biz

Kur'ân'ın neresinde bir "insan" kelimesi görsek onu tüm insan soyu olarak yorumluyoruz. Bu anlayış hakikaten bizi çok yanlış yerlere götürüyor. Bununla alakalı Adiyat sûresindeki "innel insane li rabbihi lekenûd ﴿١٠﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ" ayetini "insanoğlu nankördür" şeklinde yorumluyoruz. Bir insan henüz yaratılmadan dolayısıyla denenmeden onun hakkında "nankör" "kâfir" hükmü verilebilir mi? Hâlbuki bu ayet, nankörlükleri sabit olmuş Mekke müşrikleriyle alakalıdır. Onları anlatıyor. Tüm İnsan nesli hakkında: nankördür deyip bu hükmü verdikten sonra ondan hangi iyiliği bekleyebiliriz? Kur'ân okumalarımızı yeni baştan düşünmeliyiz... Bence problemin kaynağı bu.

Bir başka ciddi problem de uzun bir süreden beri çalışmaları-mıza konu edindiğimiz ıstılahlar. Meselâ, "özgürlük kavramı", "İslâm'da kadın", "Kur'ân'da kadın" ve bugünkü konumuz olan Kur'ân'da temel insan hakları gibi söylemlere baktığımız zaman 500 sene önce yaşayan Müslümanlar bu kavramlarla, bugünkü algı ve anlayışlarla mı konuşuyorlardı? O zaman İnsan hakları diye bir kavram var mıydı? Kadının özgürlüğü, müsavat, kadın erkek eşitliği diye bir konu var mıydı? Ferdi özgürlüğü diye bir değer yoktu. O zaman başka değerler vardı. Meselâ, "itaat". Dolayısıyla bugünkü kavramlar, mevcut sosyal ve siyasî yaşamdan çıkan problemlerden neş'et ediyor. Kaldı ki bu kavramlar çıkış noktaları itibariyle bizim kavramlarımız değil. Bizim problemlerimizden neş'et etmiş değil. Bunlar kopya kavramlar, taklit kavramlar! Bu kavramları konuşmamızın, kitap haline getirmemizin, makale yazmamızın ardında ne var biliyor musunuz? Biliyorsunuz da ben yine söyleyeyim; Mağlubiyet psikolojisi... O halde bir zamanlar olmayan, belli bir zaman sonra da olmayacak olan kavramlar belli dönemlerin, toplumların şartlarından kaynaklanmış olup bunları Kur'ân'a mal ederek gündeme getirmek yanlıştır.

• **Soru:** Halen devam ediyor mu Hasan hocam bu psikoloji bitmedi mi sizce?

- Bence belli ölçüde de olsa devam ediyor.

Her konunun başına Kur'ân'da ve sünnette ifadesini yaz sonra da çık işin içinden çıkabilirsen... Geçen sene bir ilmî toplantı yapıldı. Başlığı "Kur'ân ve sünnette çörek otu!" Yakında "Kur'ân'da soğan sarımsak" başlıklı bir ilmî toplantı yapılırsa şaşırmayın! Arkadaşlar, bu yaklaşım Kur'ân'a saygı değil. Bu bizi mahveder. Bu Batıda orta-

çağ din kafasıdır. Kilise kafasıdır. Ortaçağ Kilisenin temel din anlayışı, her şeyi kutsal kitapta aramaktır, bulmaktır. Hâlbuki o dönemde Müslüman âlimlerin kitaplarına baktığımız zaman hiç birisinin başında “Kur’ân ve sünnette” diye başlayan bir ifade bulamazsınız.

Meselâ, “el-fizya fi’l-İslâm”, “el-kimya fi’l-kitap”(Kur’ân’da fizik, Kur’ân’a göre kimya) diye bir anlayış yok. Yok, böyle bir şey, böyle bir atıf. Onlar Kur’ân’ın ruhundan istifade ederek moral alıyor, maneviyatlarını takviye ediyor, yüce Hâlık’le irtibatını sağlam kuruyor. Ondan sonra meydana çıkıyor ve başarıyorlardı. Şunu bilelim ki işi yapacak olan insandır. İslâm’ın yapacağı bir şey yok. Kur’ân’ın yapacağı bir şey yok. Görev insanoğlunundur. Hz. Muhammed’le, İsa’nın, Mûsâ’nın farkı nedir? Getirdikleri kitap aynı kitap değil mi? Aynı tevhit değil mi? Aradaki fark ümmet farkı. Dolayısıyla mesele kitapta değil. Mesele insandadır. Kur’ân bizim anladığımız mânâda bize her şey hakkında bilgi veren bir kitap değildir.

Meselâ, Kur’ân’dan kadın konusunu öğrenemeyiz, ticaret konusunu öğrenemeyiz. Kur’ân’da teknik anlamda böyle bir bilgi böyle bir mevzu yok. Bu bilgileri insan aklıyla tecrübesiyle öğreniyor. Aslında her varlık bilmesi gerekenleri bilir. Biraz önce ifade ettim bilmesi gerekeni kedi bile biliyor. Bizde bir söz vardır, “süt dökmüş kedi gibi”... Eğer kedi süt dökmüşse kenara köşeye kaçır ve ev sahibinden saklanır. Yahu! Doğruyu yanlış kediler biliyor da biz bilmeyecek miyiz? O halde mesele bilmeme problemi değil. Hiçbir zaman için dünyada bilgisizlik yüzünden toplumsal problemler çıkmamıştır. Kur’ân-ı Kerim bize bilmediğimiz şeyleri öğretmez. Fitri olarak bilinen, hayatın apaçık gösterdiği değerleri içselleştirme hususunda öğüt verir. Eğitimsiz bir Müslüman için edebiyatını bilmez, anlatamaz bunun seminerini yapamaz. Meselâ, hepimiz yaşlı ninemizi, dedemizi hatırlayalım. “günahtır yavrum yapma”, “sevaptır şunu yap” derler. O halde biz Kur’ân’dan bilgi bakımından istifade edemeyiz.

Sayın başkan! Anladığım kadarıyla Sadık Bey Kur’ân’da olan her şeyin Avrupa insan hakları esaslarında, Türkiye Cumhuriyeti anayasasında, birleşmiş milletler beyannamesinde yahut Amerika, Fransa insan hakları belgelerinde de olduğunu söylüyor değil mi? Dolayısıyla tüm dünya bilmesi gereken her şeyi biliyor. **Dünyanın problemi insan haklarının ne olduğunu tespit edememekte değil,**

bunu uygulamakta. Tekrar edelim Kur'ân, bildiğimiz değerleri içselleştirmemizi, Hakka hukuka riayet etmemizi söylüyor. Dolayısıyla artık "Kur'ân ve sünnette..." diye başlık atarak aklın bileceği meseleleri ille de dinde aramayalım. Bundan artık kurtulmalıyız, bu tecrübeyi çokça yaşadık. Buradan geçmemiz gerekiyordu, geçtik. Kur'ân üzerinden, din üzerinden dünyayı öğrenemeyiz, tarih, coğrafya öğrenemeyiz pozitif bilimlerin hiç birisini öğrenemeyiz. Din üzerinden dünyayı öğrenme anlayışı bin yıl ortaçağ kilisesinde egemen olmuş ancak bu yaklaşım hiçbir fayda sağlamamış bilakis gelişime engel olmuştur.

Kur'ân (din) insanı inşa etmeye çalışır. İyi insan olmasını söyler, ona moral verir, ümit verir, yürü der, kazanacaksın der, zafere ulaşacaksın der. Bir insanı bu şekilde eğittikten sonra artık onun yapacağı işi sayıp dökmenin ne anlamı var? Dolayısıyla Kur'ân insanı inşa eder. Bilim öğretmez. İnsan hakları listesini vermez. İnsan vicdanı bunları zaten bilir. Ama şimdi biz robot gibi olduk. Ne söylenirse onu yapıyoruz ne öğretilirse onu biliyoruz. Hiç aklımıza ve vicdanımıza başvurmuyoruz. Her ilmî toplantıda, din adına konuşulan her yerde aklî melekemiz biraz daha zayıflıyor. Allah Allah! Yahu ne zaman anlayacağız bu dini? Ben 6 altı yaşında başladım okumaya, 65 yaşına geldim. Türkçeden önce Arapça öğrendim, "Nasara-yensuru"dan başladım, sonra bir 15 yılda Mekke'de kaldım ama hâlâ hocaların falanın filanın anlattığı dini anlayamadım! Böyle bir din olur mu arkadaşlar? Din adına anlatılanlar Kur'ân'da yok. Zira Kur'ân'ın konusu değil.

Kur'ân'ın üzerinde durduğu şey gayet açık, o da herkes tarafından biliniyor. Meselâ, bizim köyümüzde 50 sene önce kimsenin kapısında kilit görmüyordum. Anlaşılan ve yaşanan din işte budur. Veda hutbesiyle yüzyılların kötü alışkanlıkları kaldırıldı, bitti. Mûsâ'nın "on emri", İsa'nın "dağdaki vaazı" vb ahlâkî değerler tazelendi, güçlendirildi, hayata geçirildi. Ama şunu bilelim ki bunca ahlâkî sorunu çözen kitaptan hareketle baston bile yapamayız. Dolayısıyla değerli dostlarım eski dinî tecrübeler dini anlama noktasında bizim için çok önemlidir. Fıkıh, kelim tecrübesi çok değerlidir...

Klasik din anlayışı; insan eksenli, hayat eksenlidir. Şimdi ise insan; din eksenli hale getiriliyor. Meselâ, klasik fıkıh kitaplarında "kitabı't-ticara" = ticaret bahsi ifadesine mukabil bugün et-ticara el-

İslâmiyye=İslâmî ticaret" "İslâm ekonomisi" gibi söylemler söz konusudur... Bunlar uydurma laflar. Yok, böyle bir şey. İslâm'da her şeyin ahlâkı vardır. Ekonomide de, siyasette de, ticarete de, sosyal hayatın tamamında ahlâk esastır. Bitti kardeşim!. Zira Dünyanın problemi her zaman için ahlâktır; dün de öyleydi bugün de öyle. Ticaret, ekonomi bilgisizliği değil. Din ahlâkı önceler. Müslüman toplumlar ise ahlâkı önemsemez oldular. Hep hüküm peşinde koşuyorlar. O halde Kur'ân ve sünnetin konusu olmayan şeyleri onların mevzuları yapmayalım. Olmayan şeyleri, ayet ve hadise konu yapınca ne kadar çabalarsan çabala orada bulamıyorsun: çünkü yok. Bu defa kendimizi itham ediyoruz. Allah Allah ben anlayamıyor muyum bu kadar yıl okudum okuttum diyoruz. Bu kaostan kurtulmamız lazım. Eğer Kur'ân'ı esas alacaksak onun dünyasına, tarihine girmeliyiz. Onu çağın algısına taşıma çabasına girmemeliyiz. Öyle baksaydık bu tebliğin başlığı "insan hakları" değil "insanın mesuliyetleri" olurdu. Zira İnsan haklarını değil tam aksine İnsanın mesuliyetlerini anlatıyor Kur'ân! Mesuliyet... Bağımsızlık mücadelecisi Ghandi diyor ki, "insan hakları çalışmalarına yanlış yerden başladınız. İnsanın görevlerinden başlamanız lazımdı."

Dolayısıyla biz başka bir dünyadayız, Kur'ân başka bir dünyada. Biz Kur'ân'ın dünyasına gidersek ondan yararlanırsınız. Ancak Onu bizim dünyamıza taşımaya çalışırsak çağdaşlık adına Kur'ân'a, Kur'ân adına da çağa kötülük yapmış oluruz. Vahyi bu anlamda anlayabilirsek işimiz daha kolaylaşmış olur. Aksi halde ileri toplumların yapıp-ettiklerine Kur'ân'dan deliller arar sonra da; bunların hepsi Kur'ân'da var deriz. Hatta onlar gizli gizli Kur'ân'ı araştırıyor ve bütün bunları Kur'ân'dan buluyorlar diyenlere bile rastlamışızdır. Birleşmiş milletlerin tespit ettiği hakları, 15 asır önce Kur'ân-ı Kerim belirlemiştir gibi nutuklar atarız. Laf mı bunlar arkadaş! Birleşmiş milletlerin tespit edeceği şeyleri Kur'ân'ın da vazetmesi Kur'ân adına bir değer midir?

Sert ifadeler kullandıysam affedin ama siz de beni anlamaya çalışınız, bu konu önemlidir. Muhterem dinleyenlere ve değerli dostum tebliğci Sadık KILIÇ Bey'e teşekkürler. Hepinize iyi günler diliyorum.

TARTIŞMA

Sorular - Cevaplar

Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY

Oturum Başkanı

Gerçekten veciz değerlendirmeler için Hasan Elik Hocama teşekkür ediyorum. Aslında yani benim de birçoğuna katıldığım görüşler. Ama ben şahsen Sadık Kılıç Hocamın, Hasan Elik Hocamın söylediklerine çok da aykırı bir şey söylemediğini düşünüyorum. Ama yine de o algıyı kendisi belirleyecektir.

Prof. Dr. Hasan ELİK

Çok özür dileyerek tekrar ifade edeyim ki, benim bu söylediklerim Sadık Bey'in şahsı ile alakalı değil. Ben bunu baştan söyledim. Bu genel bir durum. Bunların bir kısmını zamanında ben de söylemiş ve yazmıştım.

Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY

Oturum Başkanı

Birleşmiş Milletlerde olan şeylerin bizde de olduğunu hocam gayet güzel söylüyor. Ama yine hocama bir cevap hakkı doğdu diye düşünüyorum. Zaten bu tür ilmî toplantıların da usûlüdür. Tebliğciye de cevap hakkı vermek gerekir.

Kur'ân'ı anlamak için bir tercümana ihtiyaç var mı, Kur'ân'la bizim aramıza başka birisinin otorite olarak girmesine ihtiyaç var mı? diye bir soru, yanlış anlamadıysam. Bilgi noktasında her alanda olduğu gibi Kur'ân'ı anlamada da daima bir uzmana ihtiyaç vardır. Bu malum. Ancak kutsal şahıs anlamında, manevî otorite anlamında asla

hiçbir kimse ve hiçbir şey Allah ile insan arasına konamaz. Aşırıya kaçılırsa bu şirke kadar gidebilir. Bu hususun iyi anlaşılabilmesi için “Allah’ın birliğinden” neyin kastedildiği anlaşılmalıdır. “قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾” ifadesinden maksat, Allah’ın sayısal anlamda “bir” olması değildir. Yani Allah bir adet, bir tane demek değildir. O’nun; eşi ve benzeri yok, O’ndaki ulûhiyet, niteliklerini üzerinde taşıyacak başka bir varlık yok, bir obje, bir insan yok demektir. Bu ifade kısaca, kimseye kutsiyet atfetmeyin anlamındadır. Yoksa Allah bir tanedir anlamında değil. Sözün özü, hiç kimseye, hiçbir şeye kutsiyet atfetmek yok.

Bir hanımefendi kardeşimiz Kur’ân’ı Kerim madem bizim hayatımıza dair bilgiler içermiyor, insan da problemlili dediğimize göre bu problemi nasıl çözeceğiz?

Benim anladığım kadarıyla Kur’ân-ı Kerim, insanın ana probleminin akide ve ahlâk olduğunu ortaya koyuyor. Mesele inanç, tevhit problemidir; bilgi problemi değil. Kur’ân’daki bilgi / ilim kelimesi de bizi yanıltmasın. Meselâ, “قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ”¹.¹ Bu ayeti, *bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?* Ve ilimle ilişkilendirilen benzeri ayetler tamamen bağlamından kopuk olarak anlamlandırılıyor. Gazzâlî bunu “*İhya’ın Mukaddimesi*”nde anlatır. Kur’ân-ı Kerim’deki ilim kelimeleri marifetullah anlamındadır. İman anlamındadır. Dolayısıyla insanın problemi bu. Problem bu olunca Kur’ân bu yönden insanın elinden tutuyor; bilgi noktasında değil. Teşekkürler.

Prof. Dr. Sadık KILIÇ’ın Müzakereciye Cevabı

Tebliğimi müzakere eden Hasan Elik Bey’e teşekkür ederim. Tebliğimi romantik bir üslupla sunmuştum, Hasan Elik Bey de onu belirtti. Aslında kendisi de cevap verirken romantizmi kullandı. Romantizm esasında hayattır. Romantizm, duygusallık, ya da pozitif mânâda duygulara itici bir güç yüklenmediğiniz zaman başarıya ulaşmak zor olur, harekete geçemezsiniz. Kur’ân-ı Kerim esasında aşkın, ilahî bir romantizmi ya da ontolojik bir romantizmi, tüm varoluşla ilgili romantizmi zihinlerimize, ruhlarımıza adeta bir hava gibi serpiyor. O aşkın romantizm iledir ki, insanlar pozitif bilimi, tecrübî bilimi, deneysel bilimi ortaya çıkarabilmişlerdir.

¹ Ez-Zümer, 39/9.

Burada usûl yönünden bir şeyler söylemek mümkün. Hasan Bey buna vesile oldular. Kuşkusuz biz şunu biliyoruz. Kur'ân-ı Kerim detaylandırılmış mânâda, teferruat düzleminde ne bir beşerî haklar kitabıdır, ne iktisadî ilkeler, uygulamalar kitabıdır. Kur'ân-ı Kerim esasında bir taraftan ihtiva ettiği mânâların ona yönelen ruha, ona bakan göze göre kendisini ifşa ettiği ilahî bir metindir. Kuşkusuz birincil hedefi hidayet, itikadî düzlemde tevhide, Allah'ın birliğini, ma'rifetullah'ı insanların gönüllerinde yeşertmektir. Ama Kur'ân-ı Kerim realiteden, gerçeklerden kopuk, insan hayatından uzak münzevî bir metin değildir. Yani bu ilahî metin özü itibariyle insanların tutum ve davranışlarına dair tabîî ki temel ilkeler içerecektir.

Meselâ, insan hakları kavramı evrensel bir kavramdır. Allah Teâlâ'nın yaratıcılığıyla insanın öz olarak bir değer taşıdığı ön kabulüne dayanır. İnsan değerli bir varlıktır. İnsanın yaratılıştan sahip olduğu temel hakları Kur'ân-ı Kerim içeriyor. İnsanın saygınlığını ifade ediyor.

Ben burada tabîî ki, insana vurgu yaptım. Esasında Hasan Bey de benim söylediklerimi ifade etti. Şunu ben çok önemsiyorum. İnsan ortadan kalktığında dünya ortadan silinir. Onun için Cenab-ı Hakk'ın gerek ilahî ma'rifetullah'ın kavranabilmesi için halife diye nitelediğimiz insanı yaratmıştır. Kur'ân-ı Kerim insanın yaşatılması gerçeğini, hakikatini temellendirmiştir. Bu mânâda insanın yaratılmış ilahî bir özü vardır. Biz buna böyle inanıyoruz. Bütün ahlâkî, hukukî, beşerî ilişkilerimizi de bu insanın kadim değerine rabtediyoruz. Bu çok önemli. Yoksa Kur'ân-ı Kerim konuların kategorize edildiği bir kitap değildir. Orada temel ilkeler, ilhamlar, esinler her zaman vardır. Önemli olan ona iyi bakabilmektir. Kur'ân üzerinde düşünme bizzat Kur'ân'ın emrettiği en büyük bir keyfiyettir.

Bütün bunları söylerken hayat gerçeğini, ortaya konulmuş olan ilmî hakikatleri göz ardı etmeden ama paralellikler kurmaya çalışılmalıdır.

Hasan ELİK Bey'e ve siz dinleyenlerime teşekkür ediyorum.